

Les senyores feudals com a mosenyades i gestores del patrimoni

Laia de Ahumada Batlle

Col·laboradora de la Universitat de Barcelona i de l'Institut d'Estudis Catalans
C/ Septimània, 41. 08006 Barcelona
laiadahumada@gmail.com

Rebut: agost de 2009

Acceptat: setembre de 2009

Resum

Els arxius familiars ens permeten endinsar-nos de ple en la vida quotidiana dels seus protagonistes. Aquest és el cas de l'Arxiu del Palau de la família Requesens, que conserva milers de documents que ens permeten recuperar la història particular i la del país. L'epistolari d'Hipòlita Roís de Liori, vídua del governador general de Catalunya, Lluís de Requesens, conté 872 cartes, de les quals 89 són escrites per ella. Són cartes adreçades a la família i als administradors, que ens ofereixen la possibilitat de reconstruir la vida d'Hipòlita, com a mare i com a dona d'afers. Hipòlita és el que avui anomenaríem una empresària, ja que dedica la seva vida a negocier i no escatima esforços per tal de conservar el patrimoni familiar i emprendre negocis tèxtils, aprofitant la seva xarxa d'influències i basant-se en les relacions de poder que exerceix damunt dels homes i dones al seu servei.

Paraules clau: Hipòlita Roís de Liori, família Requesens, vídua rica, administració patrimonial, epistolari familiar.

Resumen. *Las señoras feudales como hacendadas y gestoras del patrimonio*

Los archivos familiares permiten que nos adentremos hasta el fondo en la vida cotidiana de sus protagonistas. Este es el caso del «Arxiu del Palau» de la familia Requesens, donde se conservan miles de documentos que nos permiten recuperar la historia particular y la del país. El epistolario de Hipòlita Roís de Liori, viuda del gobernador general de Cataluña, Lluís de Requesens, contiene 872 cartas, 89 de las cuales son autógrafas. Son cartas, dirigidas a la familia y a los administradores, que nos ofrecen la posibilidad de reconstruir la vida de Hipòlita en su doble condición de madre y mujer de negocios. Hipòlita constituye lo que hoy llamaríamos una empresaria, ya que dedica su vida a los negocios y no ahorra esfuerzos en pos de conservar el patrimonio familiar y emprender negocios textiles, aprovechando su red de influencias y basándose en las relaciones de poder que ejerce sobre los hombres y mujeres que tiene a su servicio.

Palabras clave: Hipòlita Roís de Liori, familia Requesens, viuda rica, administración patrimonial, epistolarios familiares.

Abstract. *Dames as landlords and patrimony curators*

Family archives can be the bases to research daily life of their possessors. This is the case of the Palace Archive —Arxiu del Palau— that belongs to Requesens' family. There lie thousands of documents that can allow us to write Requesens' own history as well as a more generic one. A mem-

ber of that family, Hipòlita Roís de Liori, widow of Lluís de Requesens, one of the governors-general of Catalonia in the Early Modern Age, had a collection of 872 letters, 89 of them written by her. Those last letters were addressed to other members of the family and to their servants. They offer us the possibility of understanding Hipòlita's double nature of mother and businesswoman, for Hipòlita devoted herself to both tasks and, during her own life, she tried not only to maintain the family possessions, but also to increase them through the investment in textile business and through the use of her relations and servants.

Key words: Hipòlita Roís de Liori, Requesens family, rich widow, patrimony administration, family letters.

Sumari

I. Biografia	IV. La dona gestora. Característiques
II. Administració i gestió del patrimoni	V. A tall de cloenda
III. Una empresa tèxtil en el segle XVI	Bibliografia

L'Arxiu del Palau de la família Requesens, dipositat al centre Borja de Sant Cugat del Vallès, conté un nombrós fons epistolar que ens permet estudiar la història privada de les famílies, sobretot de les dones, del nostre país (Ahumada, 1993). Així descobrim que aquestes escriuen nombroses cartes a familiars i amics —en què expliquen la vida quotidiana amb detall—, i també cartes als administradors que els serveixen —en absència dels marits— per governar a distància el seu patrimoni i controlar els seus afers. Aquest és el cas d'Hipòlita Roís de Liori (v. 1479-1546), comtessa de Palamós. Tot el que sabem sobre ella es troba en el seu epistolari (Ahumada, 2003) que s'inicia l'any 1517, amb les cartes que li són enviades, i que s'anirà intensificant a mesura que comença d'una manera ferma a regentar el patrimoni d'una de les famílies més riques del país, fins acabar, amb la seva mort, l'any 1546. Conté 872 cartes, de les quals 89 són autògrafes.

I. Biografia

La vida pública d'Hipòlita comença a partir de l'entrada en vigor del testament de Lluís de Requesens i Joan de Soler, governador general de Catalunya (Arxiu del Palau, lligall 42, c. 34):

[...] A la dita senyora dona Ypòlita, molt chara e amada muller nostre [...] la lexam dona poderosa e usufructuaria de tots e sengles béns e drets nostres, estant ella en viuda bidual e sens marit e fins etrotant que la filla hereva nostra, devall escrita, sia en matrimoni col·locada, e aurà lo dit matrimoni consumat [sic] en fas d'església e no més avant. E venint la hu dels dits cassos, o que la dita senyora dona Ypòlita prengua marit, o que la dita e devall escrita filla e hereva nostra age consumat matrimoni, en fas d'església, volem e manam la dita lega cessar e lo dit usdefruyt éser finit e extint (Arxiu del Palau, lligall 42, c. 34: f. 1v).

El 31 de desembre de 1509, Hipòlita Roís de Liori, es converteix —amb trenta anys i després de vuit anys de matrimoni— en una de les vídues més importants del país i esdevé usufructuària de totes les possessions del seu marit: de la baronia i el castell de Castellví de Rosanes; de la baronia i vila de Martorell, amb el seu palau, conegut per torre dels Crossos o torre de Santa Llúcia; de les parròquies de Sant Esteve Sesrovires, Abrera, Sant Andreu de la Barca, Sant Vicenç de Castellbisbal i Sant Pere d'Abrera. També del palau, la baronia i la vila de Molins de Rei, amb els seus molins, amb Santa Creu d'Olorda i Sant Bartomeu; i del Palau Reial Menor de Barcelona.

Hipòlita neix a València pels volts de l'any 1479, descendent d'un llinatge noble procedent d'Aragó: els Roís de Liori, establerts al regne de València arran de la conquesta.

El 3 d'abril de 1501 es casa amb Lluís de Requesens i té dos fills: Gaspar, que mor infant, i Estefania (v. 1504-1549). Quan es casa se'n va a viure al Principat i entra, d'una manera discreta, en la vida pública.

Després d'enviduar, Hipòlita ja no es torna a casar. Es tracta d'una dona ambiciosa, i la sola idea de perdre el patrimoni a canvi d'un altre marit no la devia seduir, com tampoc el fet de perdre la preuada llibertat de què gaudia com a vídua rica. A partir del moment que pren possessió del patrimoni, la seva única obsessió és lluitar per engrandir-lo, cosa que fa a base de moltes hores de feina i de pocs escrúpols. El primer que fa, com a vídua, és apropiar-se del títol de comtessa de Palamós —«la trista comtessa», com signarà a partir d'aquell moment les cartes—, títol que, segons testament (Arxiu del Palau, lligall 43, c.6 i 10) pertanyia al seu marit i que en cas de mort d'aquest sense descendència masculina havia de retornar a la seva neboda Isabel Enríquez. El títol mai no retorna perquè se l'apropia Hipòlita i així totes dues dames són conegudes com a «comtesses de Palamós».

Tampoc no té cap escrúpol a obviar una clàusula testamentària que fa referència al casament de la seva filla, que havia de fer-se amb algun parent Requesens per tal de no perdre el cognom. La seva filla Estefania es casa amb Juan de Zúñiga, camarlenc del rei i futur preceptor del príncep Felip. Hipòlita tenia molt clar, com qualsevol mare de la noblesa catalana d'aquell moment, que la monarquia era lluny i qui volia aconseguir algun favor reial havia d'estar a prop del rei, o tenir-hi algun parent o amic. Hipòlita era una dona ambiciosa i li calia assegurar-se bones influències. I ella les farà servir a bastament perquè a través de la correspondència comprovem que no deixa de demanar, per mitjà de la seva filla, o al seu gendre directament, un seguit de privilegis i de favors reials per als seus negocis, per a la seva família i amics.

I finalment, la darrera transgressió testamentària és que, un cop casada la filla, i amb l'excusa que aquesta és a la Cort, continua tenint l'usdefruit i administrant un patrimoni que ja no li pertany.

II. Administració i gestió del patrimoni

Els afers dels quals s'ocupa Hipòlita són dos: manteniment i enriquiment del patrimoni, i una iniciativa en el negoci tèxtil que la converteix en dona de negocis.

El tema del manteniment i enriquiment del patrimoni omple molts fulls de la correspondència amb els seus administradors de València i de Catalunya, però només citaré un dels plets més famosos de l'època, que va comportar fins i tot la intervenció de la cúria romana i de l'emperador. Es tracta de la lluita de poder per aconseguir la possessió de la baronia de Riba-roja, fet que va provocar la ruïna de la família amb un llarg plet, i on Hipòlita se'ns mostra tal com és: una dona de negocis intel·ligent i sense escrúpols.

La seva neboda, Beatriu de Margarit, monja dominica, té en herència la baronia de Riba-roja, que es disputen Hipòlita i les monges de Santa Caterina de València. Segons el testament (Arxiu del Palau, lligall 43, c.16), la baronia pertanyia a Hipòlita si la neboda moria sense descendència. Pel fet de ser monja, doncs, quedava molt clar qui era l'hereva. Però les coses no són tan clares, atès que Beatriu entra forçada al monestir, a l'edat de 13 anys, en morir la seva mare, i a l'espera que la reculli la seva tia Hipòlita, que no té cap pressa a fer-ho. Les monges, seduïdes per la riquesa de la baronia, la convencen perquè professi al cap de pocs mesos, cosa que ja li va bé a Hipòlita. Fins aquí cap problema, si no fos perquè les monges tenen clar que el dot els pertany a elles i que Beatriu vol sortir del convent al·legant que va entrar contra la seva voluntat. És una història rocambolesca en què no falta un intent d'escalada del monestir per rescatar la monja (Ahumada, 2003: 29).

Hipòlita, en nom d'una moral feta a mida, fa tots els possibles perquè la neboda no surti del convent i a més sigui traslladada a un monestir reformat, mentre la seva filla Estefania pren possessió de la baronia. Aquest plet l'obliga a instal·lar-se a València, on s'hi està 4 anys.

El plet va sobreviure Hipòlita, morta l'any 1546. No sabem en quina data exacta Beatriu surt finalment del monestir i es casa amb el noble Gabriel Rojas. Després d'aquest fet, sabem que reclama a Estefania, no tan sols el dret sobre la baronia sinó el valor de totes les rendes produïdes durant els anys que l'ha posseït. Això representa un gran cop per a la fràgil economia familiar i a partir d'aleshores la família dependrà més que mai del favor reial i dels casaments convinguts, amb els quals perdrà, entre altres coses, el cognom Requesens.

En el vessant empresarial, trobem en la correspondència d'Hipòlita explicacions i detalls sobre un negoci tèxtil molt interessant (Ahumada, 2003: 38). Tot comença amb motiu d'un privilegi que l'emperadriu Isabel concedeix al seu gendre Juan de Zúñiga. Durant l'any 1537 sovintegen les cartes escrites a Benet Honorat Joan, senyor de Tous, cosí germà d'Hipòlita —propietari del Grau de València i jurat en cap de València—, sobre aquest privilegi, dit de Segòvia, que li concedeix l'emperadriu. Es tracta d'un privilegi per a trenta anys, per tal de poder construir uns molins per cardar draps a Catalunya. Aquests molins eren unes màquines que estiraven els teixits. Aquest privilegi també el va obtenir Juan de Zúñiga per a Benet Honorat Joan, per al regne de València. Però va sorgir un problema arran d'un dubte que havia interposat Joan-Jeroni Ram d'Escrivà, mestre racional del regne de València, sobre si durant deu anys s'havia de sotmetre dit privilegi a l'aprovació de l'emperador. Aquest dubte creà la necessitat d'aclarir si la dita mercè tenia una durada de trenta, o bé de deu anys, com deia Ram.

Aquest afer origina dos bàndols. Per un costat hi ha el senyor d'Ayerve, Hugo Urríes, secretari de Carles V, que té en el seu poder una còpia que tracta d'aquest negoci i que fa referència als deu anys i no als trenta. Estan d'acord amb ell, Francisco de Los Cobos, comanador major de Lleó; Nicolás Perrenot Granvela, membre del Consell d'Estat, i el vicecanceller de la corona catalano-aragonesa, Miquel Mai, els quals decideixen seguir el que diu la còpia, no fer cas del dubte de Ram i atorgar el negoci als deu anys.

Al bàndol contrari hi ha misser Pastor i el protonotari Climent, els quals sostenen que la mercè que havia obtingut Juan de Zúñiga era a trenta anys, amb el suport del que deia el privilegi de Segòvia.

De la resolució d'aquest negoci se n'encarrega Benet Honorat Joan, aprofitant la participació en les corts de Montsó de l'any 1537. Va d'un costat a l'altre, aconsellat per Hipòlita, informant-la puntualment i amb tota mena de detalls. Fa dubtar al senyor d'Ayerve, Hugo Urríes, perquè aquest recorda que Juan de Zúñiga li va entregar un memorial sobre aquest tema:

Que ell tenia en son poder un memorial que mon senyor li havia donat en Castella, acerca d'aquest negoci, lo qual tenia molt ben guardat; que ell lo cercaria i que li fes plaer, que altra hora en lo mateix dia, li tornàs a parlar i que ja tendria lo memorial amanat i que tantost bé entendria en dit negoci (Ahumada, 2003: 442).

Però en comptes d'aquest troba només una còpia que li confirma els deu anys i, en vista d'això, no està disposat a rectificar ni a escoltar les raons de misser Pastor i del protonotari, i menys encara a tornar a proveir l'afer; però li diu que després, si vol, Juan de Zúñiga pot obtenir de l'emperador la confirmació perpètua del privilegi.

Hipòlita no vol acceptar els deu anys de cap manera i envia a Madrid una memòria i tres còpies, una per cada dubtós, demanant els trenta anys atorgats, perquè creu que si accepta els deu anys després no els podrà allargar: «Perquè, ¿com se tindrà esperansa que acceptada la mercè d'aquesta manera, se allargue per avant, si ara en lo temps posen tanta dificultat?» (Ahumada, 2003: 314).

Finalment, instal·lada ja a Barcelona, Hipòlita aconsegueix del rei una provisió per a vint anys i comença a preparar el que ella anomena «l'exercici dels draps», és a dir, a muntar el seu negoci en base al privilegi concedit.

III. Una empresa tèxtil en el segle XVI

El que fa Hipòlita és una inversió amb una finalitat totalment lucrativa, aprofitant un privilegi que li permet introduir a Catalunya un nou aparell que aquí es desconeix. Aquest aparell per cardar els draps substituïria l'antiga perxa.

El primer pas en el procés del teixit és la filatura, que consisteix a netejar i a pentinar les fibres (llana, cotó, etc.) perquè quedin paral·leles. Després s'estiren i es cargolen les fibres per convertir-les en fil. Aquesta part del procés s'anomena «cardar». Després ve la fabricació de teixits, i pel que sembla aquest nou aparell de cardar d'Hipòlita no estiraria les fibres sinó els draps:

Y à molta differència del que s'aparella en l'art al que s'aparella a la percha y encara troben que guanyen més de dos alnes per drap, que s'alarga en l'art sense valer-ne menys, perquè ab lo pes d'ell mateix se allarga, y allargant-se fornex de manera que no se'n pot tornar encara que-l mullassen, com fan los que stiren per força, après que són cardats. Y encara se à vist un altra esperiència, que y àn portat alguns draps molt flixos y flachs i-s fornexen y s'endrapen en l'art tant que, après que són aparellats, no par que sien aquells; y tan bona prova fan los draps fins com los groses, y los uns com los altres (Ahumada, 2003: 327).

La comtessa demana a Benet Honorat Joan que li permeti començar primer la prova a Martorell i després a Barcelona, perquè vol enllestir aviat la feina i emprendre viatge cap a la Cort a visitar la família. Hipòlita li assegura que sortirà guanyant perquè s'aprofitarà de l'experiència de la comtessa i provarà l'aparell a València amb tota la seguretat. Però no tan sols Joan s'aprofita d'aquest tracte sinó també nosaltres, ja que gràcies a ell podem disposar d'una informació de primera mà de tot el procés de construcció, de prova i finalment de les negociacions amb els paraires catalans.

Per construir aquest nou aparell de fusta necessiten un mestre de Segòvia i, per fer-lo funcionar, un paraire de la mateixa ciutat. Ella li demana que:

Conserte amb lo mestre lo que les aurà de pagar per venir ací, estar y tornar a València, que tot lo que li prometrà y aurà concertat ab ell jo lo pagaré molt complidament (Ahumada, 2003: 321).

També li assegura que així que pugui els enviarà cap a València «que axí és rahó que mirem los uns per los altres» (Ahumada, 2003: 323). A més, ja té previst que els fusters catalans aprenguin del mestre de Segòvia per poder continuar construint aparells, entre ells un «fuster vassall meu, ja mestre, que-m sabrà fer altres, de manera que tots tendrem recepte» (Ahumada, 2003: 323).

Arriba el mestre de Segòvia, però el paraire no; per tant, decideix, per anar més de pressa, que un paraire de València que coneix Benet Honorat faci «un memorial per donar a entendre lo discurs del drap, en quin punt lo meten en lo exercici i, com lo trauen, com resta» (Ahumada, 2003: 323).

Li demana a Benet Honorat Joan que li faci fer una explicació detallada de com s'ha de fer, la qual cosa mostra la seva gosadia en iniciar un negoci que desconeixia: «Un memorial donant rahó de tot y que-l m'envie lo més prest que fer-se puga; y si açò no basta per a que entengam lo que s'à de fer, passaria perill que jo no-m plebeixca» (Ahumada, 2003: 323).

L'aparell es construeix primer a Martorell i sembla que surt bé:

Encara que los perayres de Martorell no sabien com se avia de fer, perquè may o avien vist ni tenia tampoch lo memorial de Munyoz, però arriscaren-se de assagar-o poch a poch y assertaren de cardar-los molt bé (Ahumada, 2003: 324).

A la primera prova ja es veu que funciona molt millor que la perxa, tot i que sembla que els draps catalans són més llargs que els de Segòvia:

Perquè los de allà, lo més, tiren trenta vares y los de ací ne tiren sexanta, però ja trobareu allí mateix remey: estenen lo art per a dar los trets d'alçaria y lo ton, per a que draps larchs puguen anar sens mudar lo artifici (Ahumada, 2003: 325).

En arribar, el mestre paraire de Segòvia diu que l'aparell no està bé perquè «les rodes no estan conformes a les de Sogòvia, que en les unes y à més y en les altres y à manco» (Ahumada, 2003: 325). Malgrat això, no entén com els draps han quedat tan bé.

Hipòlita no s'espanta. Ja tenia un altre aparell començat de la mateixa manera, i creu que podrà cardar de la mateixa manera que està (Ahumada, 2003: 325), però vol que es faci un memorial perquè no es tornin a equivocar en la còpia: «que, tenint-ne ú asserrat ne porà fer tants com sien a menester» (Ahumada, 2003: 325).

Finalment el seu fuster:

És tan àbil que u comprengué y axí à fet un altre art, segons la informació del castellà, molt acertada y encara li par a ell, segons m'è dit, que en les que farà après afinarà molt; y la que à feta, és ja posada ací en Barcelona y, tan provada, que los perayres estan los més contents del món (Ahumada, 2003: 327).

El paraire de Segòvia ensenya els de Martorell, que aprenen amb rapidesa, de manera que aviat estaran a punt per «a ben governar y aparellar los draps» (Ahumada, 2003: 326).

El mestre de Segòvia es troba tan a gust a Catalunya que manifesta a Hipòlita la intenció de quedar-s'hi a viure. Hipòlita escriu al seu cosí que el tingui content i amb esperança de quedar-se, perquè si el necessita se'n pugui servir; però li adverteix que és molt malgastador, que ja s'ha gastat tots els diners en dones i joc i que no els cal tenir-lo aquí perquè ja tenen l'empresa molt afinada i entesa:

Perquè li'n tinch pietat y també per aver fet ab bona voluntat tot lo que jo he agut menester, jo li fas donà aquí en València altres deu ducats, y li he donat per a la despesa del camí largament lo que pot despendre; y axí ell mostra que se'n va molt content, jo també ho estich d'ell perquè, com dich, en lo que toca a mi à fet lo que deu y no à errat sinó contra si matex (Ahumada, 2003: 328).

Un cop acabada la construcció, la comtessa es mostra molt contenta i ja planifica ampliar el negoci a Girona, i a altres llocs on li demanen, i a posar-li un preu. És el moment de negociar amb els paraires, perquè quan comença a cardar els draps a Martorell es comença a estendre la fama de l'aparell «y sentí que alguns lançaven golades que podia ser perjudici, y que no-s devia comportar» (Ahumada, 2003: 332). Aleshores el que fa és fer veure que no sap res i demana que vingui una delegació de paraires per parlar amb ella. El dia de la reunió els agraeix la presència i els diu que els vol informar d'una cosa que els pot interessar referent al seu ofici, tot i que creu que ja n'han sentit a parlar, però que no poden estar ben informats sinó és per boca seva i els explica tot fil per randa: el privilegi, l'aparell, i que ja té una casa on muntar-lo a Barcelona i que es farà càrrec de les despeses i els farà una mostra i que si els agrada els el vendrà a un preu més barat del que els costa la perxa:

Si ab tots aquestos avantatges, vosaltres no voldreu usar de l'art ni dexar vostra percha, jo us tendré per sensats hi m'aconortaré de aver fet aquestes despeses de buit, ho començaré a fer a-rbitre de draps y servir-me de l'art que açò no serà perjudici de negú y, si vosaltres vos contentareu de l'art, jo-m vull ajermanar ab tots y metre'm en vostra confraria y vull que-m tachen en totes les necessitats de l'offici, que en tot vull participar com cadascú de vosaltres y en major porció. [...] y axí-m feren moltes offeretes y-m convidaren a la festa que hera prop, a la qual jo aní, y aquell dia me metí en la confraria d'ells, de hom som restats tan amichs que, tot quant fas, ho fas a consell dels més principals y, de lavós que-ls parlí ensà, no s'à parlat ni tractat cosa de qüestió ni à marmurat ningú contra l'art. [...] de manera que ab aquestes justificacions jo-ls he portat a tot lo que volia (Ahumada, 2003: 333).

Queda palesa en aquesta maniobra l'habilitat negociadora d'Hipòlita, que aconsegueix amb bones arts dur els paraires cap a on ella vol: formar part de la confraria i vendre'ls l'aparell. Després de tot això, Hipòlita se'n va a la Cort i ja no parla més del tema.

IV. La dona gestora. Característiques

Exemplificarem en la figura d'Hipòlita les característiques d'aquestes senyores feudals, gestores i empresàries.

La primera característica és la fortalesa. Hipòlita és una dona forta, enèrgica i capaç com qualsevol home del seu temps, i és considerada i obeïda com un home. La diferència de poder no s'estableix, doncs, per raó de gènere sinó de capacitat econòmica, de riquesa, i també de caràcter. El seu mal geni la farà terrible i respectada.

La segona és la capacitat de treball. Hipòlita continua ocupant-se de les tasques que com a dona i matriarca de la família li corresponen. S'ha d'ocupar de la casa, de la família i dels servents, com qualsevol dona, i a més ha de fer-se càrrec de les baronies i dels seus habitants, de la justícia, dels impostos i els censals, de les terres i els molins, del manteniment de les cases i del Palau de Barcelona, la capella i els seus jardins, a més del famós plet per la baronia de Riba-roja. Hipòlita és una dona que ha de tocar moltes tecles i que per tant valora la feina ben feta d'uns servents fidels i espavilats que arriben allà on ella no arriba i als quals els exigeix sense treva. Ella, però, és el cervell de tot aquest patrimoni i ha de fer-se càrrec de tot:

Que faça fer una archimesa com la del senor bisbe» (Ahumada, 2003: 420). «No us oblideu de fé regar los tarongés del terraplé». (Ahumada, 2003: 411). «Comprassen los dos sert brocat y tela d'or, que avia menester» (Ahumada, 2003: 347). «Procureu de aver los dinés que poreu perquè jo-m puga socórrer» (Ahumada, 2003:346). «Ab ànsia estich si àn tancat lo rech vell» (Ahumada, 2003: 410). «Porieu metre los pots en una cabsa ab estopa, de manera que no-s trenquen (Ahumada, 2003: 414).

No és d'estranyar que tanta feina li faci perdre els papers «que no l'he trobat, ny-m recordo hon lo tinch» (Ahumada, 2003: 108), i perdre la salut «que m'és venut per lo molt negociar, lo que jo no crech» (Ahumada, 2003: 331). Per això el

seu gendre li suggereix: «*Que mire mucho en su buen regimiento, y quando estuviere sana en no trabajar tanto, especialmente dos horas después de comer, y después de cenar nada*» (March, 1941, II: 158).

Hipòlita no fa cas dels consells, treballa sense descans, ho controla tot i viatja constantment. Per a ella no semblen fetes ni les festes ni les intrigues de la Cort, sinó que el treball li omplirà tot el temps, «que espantar-vos-y eu de la vida que tinch» (Ahumada, 2003: 374).

La tercera és la tenacitat. Hipòlita lluita, tossuda i sense descans, pel que ella creu que li pertany per dret i justícia. Això queda a bastament demostrat en el plet per la baronia de Riba-roja, que la porta a abandonar la família, les possessions de Catalunya: «*Su casa en Cataluña recibe gran daño de su ausencia de vuestra señoría*» (March, 1941, II: 138) i a perdre la salut i els diners.

La quarta són les normes d'educació i de comportament. Hipòlita és poderosa i exigeix ser respectada. No està acostumada a obeir, però sí que l'obeeixin. Exigirà, però també protegirà i ajudarà tots aquells que d'alguna manera estiguin al seu costat, tal com ho faria un senyor feudal, «que axí és rahó que mirem los uns per los altres» (Ahumada, 2003: 322). És una dona d'honor que sempre ha de complir amb la paraula donada: «Ni que jo hagués de venir a menys de ma paraula» (Ahumada, 2003: 398); i més encara si «reb d'ell moltes cortesies» (Ahumada, 2003: 354). La seva premissa és: paga allò que deus i intenta quedar bé amb tothom «y axí poden ells conèixer quant planament atorgam lo que devem» (Ahumada, 2003: 428). És generosa amb el preu si la feina feta s'ho val: «Segons ell és stat larch ab la faena, és rahó que-s faça lo matex en la paga» (Ahumada, 2003: 370).

La cinquena és la prudència i l'habilitat, no com a eines de relació social, sinó al servei de la intel·ligència per negociar millor. El tracte que té amb els paraires és un bon exemple de la seva traça com a negociant, perquè els fa anar cap a on ella vol, sense que ells se n'adonin, «de manera que ab aquestes justificacions jo-ls he portat a tot lo que volia» (Ahumada, 2003: 331), i finalment aconsella a Benet Honorat Joan que «treballe de guanyar algun amich entre ells que, servint-los bona manya, jo crech que tot se remedià» (Ahumada, 2003: 331).

La sisena és saber guardar les aparences, en el sentit de dir una cosa i, si cal, fer-ne una altra:

Feu-ma mercè de no dir res al mestre del que li scrich d'ell, sinó que u dissimule y li faça moltes festes y, com se'n vaja, done-li sperança que-l farà tornar perquè, si l'à menester, ne puga fer compte y, si no, se'n vaja ab aqueixa consolació (Ahumada, 2003: 327).

La setena és ser bona administradora, ja que els plets i la seva posició social li comportaven moltes despeses, atès que, entre altres coses, havia de convidar i acollir en les seves cases les persones de la Cort, o amics, que hi anaven de pas. Així, se les havia d'enginyar per fer les mínimes despeses possibles, i en un moment donat alliçona l'administrador perquè es faci trobadís a Martorell amb un possible hoste que va cap a Barcelona i «li faça donar allí tot lo que haurà menester [...] res de despesa no li aveu de donar en Barseleona» (Ahumada, 2003: 416).

Per a ella, l'obtenció de diners serà un maldecap que no s'acabarà mai: «Tingau suma diligència en haver dinés lo més prest que fer-se puga» (Ahumada, 2003: 351), i contínuament haurà de practicar un estira i arronsa entre cobraments: «Los dinés són de tan mal traure en aquexa terra per la causa de la molta necessitat d'ella [...] y ab la necessitat que tinc de ajudar-me de mes rendes» (Ahumada, 2003: 356), i pagaments: «Que tota aquexa renda està dedicada per a pagar a tots y que a poch a poch vós los contentareu, que no s'enugen» (Ahumada, 2003: 373).

I no hem d'oblidar el paper de la religió i de Déu. Hipòlita ho té molt clar: Déu governa en el cel i ella, en el seu tros de terra; no hi ha res millor, doncs, que arribar a una entesa i fer una aliança, de manera que ella se surti amb la seva, amb l'ajut de Déu: «Nostre Senyor que may m'ha faltat y à fet un miracle molt gran» (Ahumada, 2003: 373), i sense hipotecar-se la salvació: «I no voldria que, per entrevenir-i, me tocàs alguna consciència y per so us prech que mireu que·s fasa de manera que sia descarregada la vostra y la mia» (Ahumada, 2003: 393).

V. A tall de cloenda

Hipòlita es pot considerar, per la manera d'actuar, com una senyora feudal que viu en un moment de transició, a cavall entre l'època medieval i la moderna. Utilitza els models que coneix, però sap preveure el futur i adaptar-se als nous temps. Això es fa palès sobretot en l'educació de la seva filla Estefania, que es farà segons el cànon de Baldassare Castiglione sobre la dama de la cort (Ahumada, 1999: 84). Estefania és el model de la dona renaixentista, tot just estrenat, i Hipòlita l'arquetip de dona medieval. Només les separa una generació, unes dècades; però seran suficients per marcar un nou estil. Hipòlita educa la seva filla no per seguir els seus passos, no per ser gestora, sinó per servir i aconseguir aquells que l'envolten, per ser una dama de la cort; i ho aconsegueix si tenim en compte les lloances dels cronistes de l'època (Soldevila, 1961: 30). Hipòlita, en canvi, com a senyora feudal, mana tothom i no fa cas de res que vagi en contra dels seus interessos, començant pel servei, la família, i fins i tot el seu gendre, que s'haurà d'acostumar a acotar el cap davant les decisions de la sogra. Sap gestionar el seu patrimoni, però els resultats financers són nefastos, no per la incapacitat de governar sinó per l'excés d'ambició que l'encega i l'embranca en continus plets que arruinaran el patrimoni familiar, tot i que ella ja no viurà per veure-ho.

I ja per acabar, no hem d'oblidar que, ben segur, no hauríem sentit a parlar d'Hipòlita si el seu marit no l'hagués premort, perquè el seu estat civil és decisiu. Hipòlita és vídua, no hi ha cap home a qui sotmetre's; això la farà molt poderosa si, a més a més, és rica i té aptituds per negociar.

Bibliografia

- AHUMADA, Eulàlia de (1993). *Descripció del fons de l'Arxiu del Palau de la família Requesens. Regesta i transcripció d'una part de la seva correspondència* (s. xv-xvi). Tesina de la Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana.
- (1999). *Estudi d'un epistolari privat del Renaixement (La correspondència d'Hipòlita Roís de Liori, comtessa de Palamós. Extreta de l'Arxiu del Palau. s. xvi)*. Tesi doctoral de la Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana.

- (2003). *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (s. XVI)*. València: Universitat de València.
- MARCH, Josep M. (1941). *Niñez y juventud de Felipe II. Documentos inéditos sobre su educación civil, literaria y religiosa y su iniciación al gobierno (1527-1547)*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, 2 vols.
- SOLDEVILA, Ferran (1961). *Les dones en la nostra història*. Barcelona: Rafael Dalmau editor.